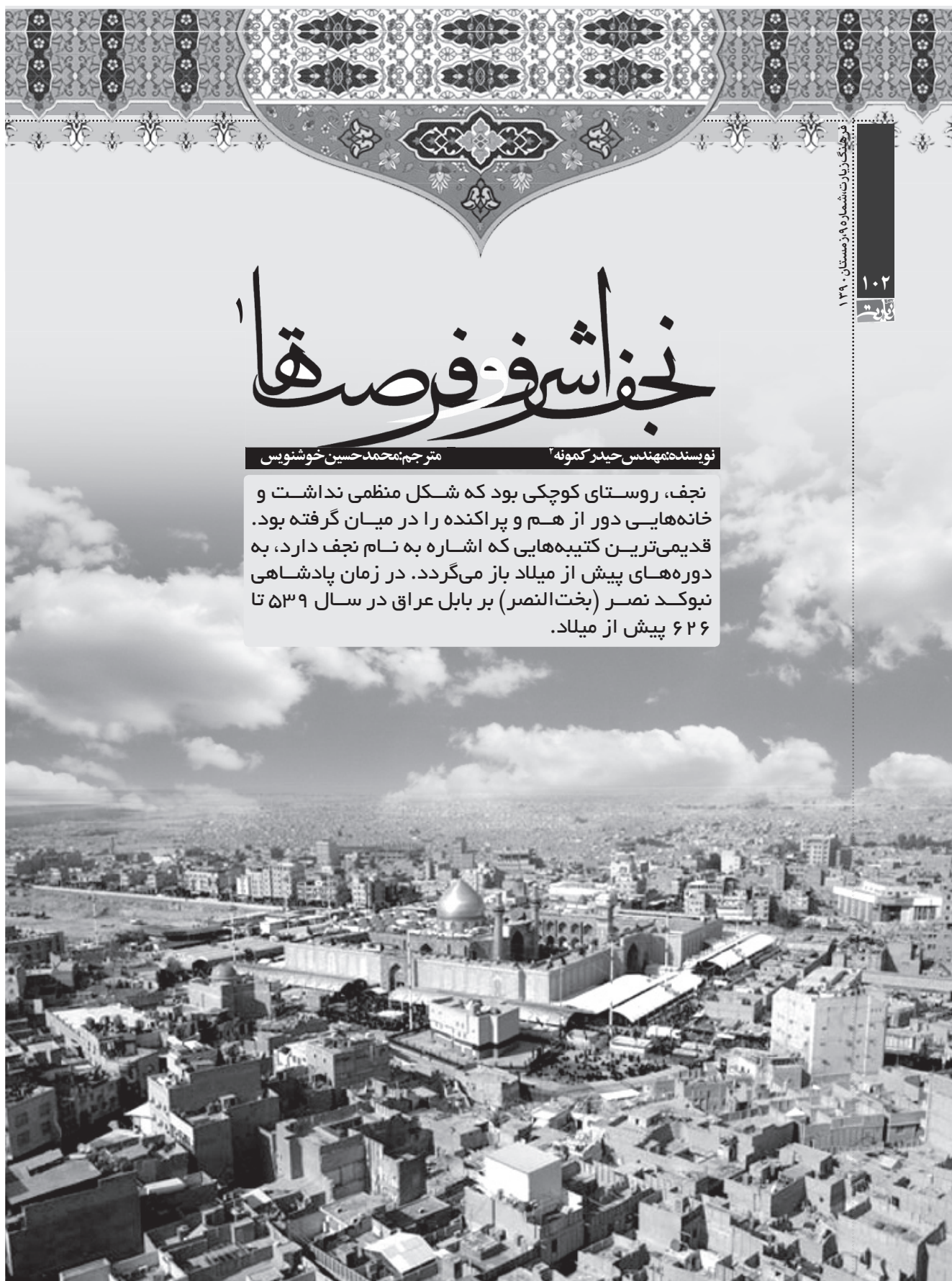

نجف اشرف فرصت‌ها

مترجم: محمدحسین خوشنویس

نویسنده: مهندس حیدر کمونه^۲

نجف، روستای کوچکی بود که شکل منظمی نداشت و خانه‌هایی دور از هم و پراکنده را در میان گرفته بود. قدیمی‌ترین کتیبه‌هایی که اشاره به نام نجف دارد، به دوره‌های پیش از میلاد باز می‌گردد. در زمان پادشاهی نبوکد نصر (بخت‌النصر) بر بابل عراق در سال ۵۳۹ تا ۶۲۶ پیش از میلاد.

درآمد

شهر نجف همیشه یکی از مهم‌ترین شهرهای اسلامی - عربی مقدس در طول دوره‌های مختلف تاریخی بوده است؛ شهری که دارای جایگاه والایی در قلب مسلمانان عرب و غیر عرب می‌باشد.

نجف به عنوان سومین شهر اسلامی از نظر اهمیت و موقعیت، پس از شهر مکه و مدینه منوره قرار دارد. نجف لفظی اصیل و عربی است و زمینی را گویند که بلندتر از سایر مناطق باشد یا زمینی که بسیار سخت است.

قطعاً اهمیت این شهر به سبب وجود مرقد امیر مؤمنان علی (ع) در آن می‌باشد؛ کسی که فضایل و کمالاتش بر هیچ کس پوشیده نیست. شهر نجف، مرکز فقه اهل بیت و علوم آل محمد (ص) و پایگاه مرجعیت شیعه از زمان شیخ طوسی (ع) و مهد علم و تربیت و تقوا و مجاهدت است.

موقعیت جغرافیایی

شهر نجف در حاشیه ضلع جنوبی صحرای غربی کشور عراق قرار دارد. از غرب در فاصله ده کیلومتری نهر فرات و از جنوب غربی در ۱۶۰ کیلومتری بغداد و از شرق در حدود هشتاد کیلومتری کربلای معلی واقع شده است. موقعیت جغرافیایی نجف به شکلی است که مرتفع‌تر از سایر مناطق بوده و همین ویژگی، جلوه خاصی به شهر داده است؛ جودی، طور، مشهود و غری از نام‌های نجف است.^۳

نجف ابتدا مسیحی نشین بوده و پس از جنگ قادسیه در سال ۱۵ هجری قمری (۶۲۸ میلادی) به تصرف مسلمانان درآمد. نجف، روستای کوچکی بود که شکل منظمی نداشت و خانه‌هایی دور از هم و پراکنده را در میان گرفته بود. قدیمی‌ترین کتیبه‌هایی که اشاره به نام نجف دارد، به دوره‌های پیش از میلاد باز می‌گردد. در زمان پادشاهی نبوکد نصر (بخت‌النصر) بر بابل عراق در سال ۵۳۹ تا ۶۲۶ پیش از میلاد.^۴

این شهر علاوه بر مزیت‌های جغرافیایی و طبیعی که داشت، بعد معنوی خاصی نیز یافت که آن هم به دلیل وجود مرقد امیر مؤمنان علی (ع) بود. دو حادثه، بیشترین تأثیر را در تاریخ معاصر نجف گذاشته که یکی برداشتن دیوار دو شهر است و دیگری ساخت خیابان

کمربندی دورتادور نجف، برای عبور و مرور آسان‌تر و احداث مسیرهای مستقیم و منتهی به حرم علوی در سال ۱۹۵۴ میلادی.

امیر مؤمنان (علیه السلام) هرگاه از بدی مردمان روزگارش گله‌مند بود و به دنبال خلوتی می‌گشت، به منطقه نجف می‌رفت و خطاب به این سرزمین می‌فرمود: عجب منظره خوب و زمین نیکویی داری! سپس به خداوند عرض می‌کرد: خدایا! قبر مرا در این منطقه قرار ده!

حضرت این منطقه را به فرزندانش نشان داده و وصیت نمود که در آن سرزمین نجف به خاک سپرده شود.^۵ پس از شهادت امیرمؤمنان (علیه السلام) در سال ۴۰ هجری و دفن ایشان در این سرزمین، تا چند دهه قبر امام مخفی بود و حتی خواص مسلمانان از آن بی‌اطلاع بودند.^۶

پس از کشف قبر مطهر امیرمؤمنان (علیه السلام) (در زمان امام صادق (علیه السلام)) اولین بنای حرم مطهر ساخته شد، ولی در تاریخ دقیق این بنا اختلاف نظر وجود دارد. زین‌العابدین شیروانی سال ۱۵۵ هجری و مستوفی سال ۱۷۰ را اعلام می‌کنند. مصادر تاریخی، قول دوم را پذیرفته‌اند.^۷ به مرور خانه‌های شیعیان در اطراف مرقد مطهر ساخته شد و این مرقد مطهر را به مانند درّی در میان گرفت و شهری به نام نجف اشرف متولد شد.

در سال ۳۶۷ هجری، نجف شهر کوچکی از توابع کوفه بود. محیط پیرامون این شهرک در آن روزگار حدود ۲۵۰۰ گام بوده که البته برای یک شهرک بسیار کم است و تعداد سکنه آن به ۱۹۰۰ نفر می‌رسید، مهاجرت به نجف در قرن چهارم مخصوصاً برای حضور در حوزه علمیه آن، به اوج خود رسید. در سال ۳۷۱ هجری عضدالدوله بویه به نجف آمد و برای بازسازی و استحکام بنای حرم مطهر علوی اموال فراوانی اهدا نمود. او صنعتگران و ارباب فنون مختلف را به شهر آورد تا باعث آبادانی هرچه سریع‌تر آن شوند.^۸

در سال ۱۷۶۵ میلادی «کارستون نیپور» جهانگرد آلمانی، نقشه‌ای از شهر نجف اشرف تهیه کرد.^۹

دیدگاه‌های جهانگردان

ابن بطوطه، جهانگرد معروف مسلمان و مراکشی الاصل در سال ۷۳۷ قمری وارد نجف اشرف شد. وی نجف را این‌گونه توصیف می‌کند که بسیار زیبا و از مهم‌ترین شهرهای عراق است. ابن بطوطه معماری بنای حرم امیرمؤمنان (علیه السلام) و مساجد نجف را وصف ناشدنی و

اعجاب آفرین می‌داند و درباره بازارهای آن می‌نویسد که ابتدا از بازار بقال‌ها وارد شدیم و سپس گذرمان به بازار عطارها افتاد.

نزدیک به چهل سال پس از ورود ابن بطوطه، اولین خانه‌ها در قسمت شمالی مرقد مطهر ساخته شد که در حال حاضر به محله «مشراق» معروف است. این خانه‌ها به سمت غرب و جنوب کشیده شد و محله‌های «عمار» و «حویش» پدید آمد. اینها مطالبی است که از نقشه نیپور نیز قابل استفاده است.^{۱۰} نجف از طرف شرق گسترش چندانی نداشت.

«ادموند کاندلر»^{۱۱} انگلیسی، دیگر جهانگردی است که ارتفاع دیوار نجف را تا ۳۰ قدم تخمین زده و گفته است که مرقد امام علی (ع) در میان ساختمان‌های اطراف، کاملاً احاطه شده؛ به گونه‌ای که از فاصله نزدیک دیده نمی‌شود. او گنبد زرین حرم علوی را فراموش نشدنی توصیف کرده و می‌گوید: این اثر تاریخی هیمنه معنوی عجیبی دارد. او می‌نویسد: محله‌های بازارنشین همگی مسقف بوده و البته نظم مشخصی ندارند.

جهانگردی نیز به نام «روبرت استیفنس» که در سال ۱۹۲۲ میلادی به نجف آمده است، آن را شهری جالب توجه و کوچه‌های تودرتو و تنگ آن را دوست داشتنی توصیف می‌کند. «جان آشر» پژوهشگر و شرق‌شناس انگلیسی نیز که در ۱۸۶۵ از نجف بازدید کرده، آن را شهری مربع شکل با دیوارهای بلند دیده و ایوان طلای حرم مطهر توجه او را بسیار جلب کرده است.^{۱۲}

امیر مؤمنان (ع) هرگاه از بدی مردمان روزگارش گله‌مند بود و به دنبال خلوتی می‌گشت، به منطقه نجف می‌رفت و خطاب به این سرزمین می‌فرمود: عجب منظره خوب و زمین نیکویی داری! سپس به خداوند عرض می‌کرد: خدایا! قبر مرا در این منطقه قرار ده!

ابن بطوطه معماری بنای حرم امیر مؤمنان (ع) و مساجد نجف را وصف ناشدنی و اعجاب آفرین می‌داند و درباره بازارهای آن می‌نویسد که ابتدا از بازار بقال‌ها وارد شدیم و سپس گذرمان به بازار عطارها افتاد.

ساختار شهری نجف

ششمین دیوار نجف که آخرین آن نیز بود، در سال ۱۳۵۷ قمری برداشته شد و به جایش خیابانی دور تا دور نجف احداث گردید که با نام «شارع سور» معروف شد. سه سال بعد خیابانی به دور حرم مطهر امیرمؤمنان (علیه السلام) و پنج سال بعد از آن خیابان‌های متعددی که منتهی به حرم می‌شد، ساخته شد؛ مثل شارع الصادق، شارع الرسول، شارع طوسی و شارع زین العابدین. از آن پس نجف آن قدر توسعه یافت که به نزدیکی‌های کوفه رسید. شهرک‌هایی نیز در اطراف نجف ساخته شده؛ مثل شهرک عدالت، فرات، قدس و شهرک‌های هفت گانه ندا.

متوسط تعداد زوار در هر روز، نزدیک به ۲۹۰۰۰ نفر تخمین زده می‌شود که در روزهای پنج‌شنبه و جمعه به ۴۰۰۰۰ نفر نیز می‌رسد. در مناسبت‌های دینی و مناسبت‌های مخصوص امیر مؤمنان (علیه السلام) جمعیت زوار به ده‌ها برابر این تعداد نیز افزایش می‌یابد.

نجف دارای پانزده تکیه و ۵۵ مسجد و ۱۱ حسینیه و ۲۴ مدرسه علمیه است که نزدیک به نود درصد تمام مراکز موجود در نجف را تشکیل داده است. همچنین در بخش تجارت و بازرگانی که محور توسعه زیربنایی نجف شده، بیش از چهل درصد مردم مشغول به کارند و این تعداد نزدیک به ده‌هزار نفرند که در چهارهزار کارگاه کوچک و بزرگ اشتغال دارند.^{۱۳}

بازار بزرگ

بازار نجف، نقطه عطف فعالیت‌های تجاری و کسب و کار در نجف اشرف است؛ اما با آسیب‌شناسی این بازار درمی‌یابیم که بهتر است مشاغل نزدیک حرم باشند که با فضای معنوی حرم تناسب داشته باشند؛ مانند کتاب‌فروشی و عطرفروشی، و شغل‌هایی که سر و صدای زیادی دارند یا بوی نامطبوعی ایجاد می‌کنند، بهتر است از حرم دورتر باشند؛ مانند آهنگری، مسگری و قصابی. مغازه‌های لباس‌فروشی و پارچه‌فروشی نیز چون اثر منفی معنوی ندارند، می‌توانند هر جایی باشند.

در کنار بازار نجف، انواع نیازمندی‌ها مثل حمام، هتل، قهوه‌خانه، مدرسه و... وجود دارد. بازار دارای معماری ساده و در عین حال زیبایی است. بازار نجف مسقف ساخته شده تا از باد و باران و آفتاب داغ در امان باشد؛ ولی به فاصله چند متر دریچه‌ای نصب شده تا نور و

هوای تازه به فضای بازار وارد شده و هوای بازار تهویه شود. خیابان‌های شارع الصادق و شارع زین العابدین سهم مهمی در رونق بازار نجف دارند و ساختمان‌های موجود در این دو خیابان، در طبقه هم کف دفاتر تجاری و خدماتی بوده و در طبقه دوم به بالا نیز هتل و مسافرخانه است.

حرم مطهر

صحن حرم مطهر بزرگ‌ترین فضای عمومی شهر نجف است که همیشه به روی عموم مردم باز است و وقتی انسان از کوچه‌های پیچ در پیچ و تنگ عبور کرده و ناگاه خود را مقابل صحن بزرگ حرم مطهر علوی می‌بیند، احساس بسیار شگرفی به او دست می‌دهد. تفاوت‌ها و تناقضات معماری این دو محیط، موجب افزایش هیبت معنوی مرقده مطهر برای هر بیننده‌ای می‌شود. با گذر از کوچه‌های تودرتوی نجف و تغییر مسیر از کوچه‌ای به کوچه دیگر، گنبد و گلدسته‌های حرم مطهر پیدا و پنهان می‌شوند.

نوسازی فضای اطراف حرم مطهر و از بین بردن بافت فرسوده، منجر به خسارت سنگینی به میراث قدیمی این شهر شده و تعدادی از بناهای تاریخی و بعضاً گران‌قیمت تخریب گردیده است. نزدیکی بیش از حد خیابان‌های نوساز به حرم مطهر و تردد زیاد وسایل نقلیه، با روح معنوی این فضا تناسب ندارد و چشم‌انداز زیبای حرم را نیز گرفته است.

کمیود امکانات اقامتی باعث شده تا بخش عمده‌ای از زوار در پیاده‌روهای خیابان‌های اطراف حرم بیتوته

ششمین دیوار نجف که آخرین آن نیز بود، در سال ۱۳۵۷ قمری برداشته شد و به جایش خیابانی دور تا دور نجف احداث گردید که با نام «شارع سور» معروف شد. سه سال بعد خیابانی به دور حرم مطهر امیرمؤمنان (علیه السلام) و پنج سال بعد از آن خیابان‌های متعددی که منتهی به حرم می‌شد، ساخته شد؛ مثل شارع الصادق، شارع الرسول، شارع طوسی و شارع زین العابدین.

کنند که این خود منجر به ازدحام بیش از حد و شلوغی وصف‌ناپذیری شده و از طرفی نیز باید مسیری مشخص برای حرکت پیاده زوار در نظر گرفت؛ چون در موسم‌های زیارتی اصطکاک زیادی بین وسایل نقلیه و مردم پیاده به وجود می‌آید؛ مخصوصاً در شارع طوسی که خطرات زیادی را هم به بار می‌آورد.

تفاوت درجه هوای روز و شب نجف به ۲۵ درجه می‌رسد. روزهای تابستان گرم و جانکاه و شب‌ها خنک و دلپذیر. بیشتر خانه‌ها در نجف سرداب (زیرزمین) دارند و دلپذیر. بیشتر خانه‌ها در نجف سرداب (زیرزمین) دارند و روزها را در آن سپری می‌کنند. این سرداب‌ها خنکی شب را در خود تا نیمه‌های روز بعد نگه می‌دارد و پنجره‌های کوچکی به بیرون دارند تا در طول روز، از روشنایی آن بی‌نصیب نمانند. بادگیرهای بالای پشت‌بام هوای گرم را به درون خود می‌کشد و بعد از خنک کردن، به درون سرداب‌ها می‌فرستند.

چند پیشنهاد

۱. نوسازی فضای اطراف حرم مطهر و بافت فرسوده، با محافظت از میراث فرهنگی و تاریخی توأم باشد.
۲. ضرورت حفظ اُبّهت معنوی مرقد مطهر بر سایر ارکان شهر، مثل تعیین ارتفاع حداکثری برای ساختمان‌های نزدیک حرم مطهر به گونه‌ای که از گنبد و بارگاه بالاتر نباشند. همچنین تأکید بر محوریت حرم مطهر نسبت به اماکن دیگر از نظر مکان و مکانیت؛ مثل منتهی شدن خیابان‌ها به حرم مطهر. این نکته در ادامه عملیات بازسازی و نوسازی لحاظ شود.

تفاوت درجه هوای روز و شب نجف به ۲۵ درجه می‌رسد. روزهای تابستان گرم و جانکاه و شب‌ها خنک و دلپذیر. بیشتر خانه‌ها در نجف سرداب (زیرزمین) دارند و روزها را در آن سپری می‌کنند. این سرداب‌ها خنکی شب را در خود تا نیمه‌های روز بعد نگه می‌دارد و پنجره‌های کوچکی به بیرون دارند تا در طول روز، از روشنایی آن بی‌نصیب نمانند. بادگیرهای بالای پشت‌بام هوای گرم را به درون خود می‌کشد و بعد از خنک کردن، به درون سرداب‌ها می‌فرستند.

ضرورت حفظ اُبّهت معنوی مرقد مطهر بر سایر ارکان شهر، مثل تعیین ارتفاع حداکثری برای ساختمان‌های نزدیک حرم مطهر به گونه‌ای که از گنبد و بارگاه بالاتر نباشند. همچنین تأکید بر محوریت حرم مطهر نسبت به اماکن دیگر از نظر مکان و مکانیت؛ مثل منتهی شدن خیابان‌ها به حرم مطهر.

۳. محدود کردن عملیات تخریب بافت قدیمی به مناطق ضروری.
۴. تغییر کاربری مکان‌هایی که بی‌استفاده مانده است.
۵. تهیه فهرستی از بناهای تاریخی و تشکیل پرونده مهندسی برای هر یک و تعیین منطقه حفاظت شده میراث فرهنگی.
۶. ایجاد یک اقتصاد پویا برای سرمایه‌گذاری در بخش جاذبه‌های گردشگری فرهنگی.
۷. ساخت پارکینگ‌های وسیع برای پارک‌سوار، در ورودی نجف برای جلوگیری از ازدحام وسایل نقلیه در خیابان‌های اطراف حرم مطهر و مرکز شهر.
۸. اختصاص شارع الرسول و شارع زین‌العابدین به مسیر حرکت پیاده‌ها.
۹. فرهنگ‌سازی برای آماده‌سازی اذهان عمومی نسبت به پیشرفت نجف و این که مردم بپذیرند این پیشرفت‌ها مغایرتی با فضای معنوی نجف ندارد؛ چون اگر پیشرفت در جنبه‌های مختلف به وجود آید ولی فرهنگ‌سازی نشود، مشکلات فراوانی را در پی خواهد داشت.
۱۰. ساخت فضاهای اقامتی مناسب با شأن زوار و با توجه به تعداد بسیار آنان و در صورت نیاز استفاده از مدارس و مساجد و تکایا و حسینیه‌ها برای اقامت موقت زوار.

پی‌نوشت‌ها:

۱. این مقاله در سال ۲۰۰۸ میلادی در فصلنامه «آفاق نجفیه» شماره نهم به چاپ رسیده است.
۲. استاد مهندسی عمران دانشگاه بغداد.
۳. علی عباس، اصالة الماضي و اشراقه الحاضر، ص ۹.
۴. حسن الحکیم، لمحات من تاریخ النجف، ص ۵۹.
۵. همان.
۶. محسن عبدالصاحب مظفر، وادی السلام، ص ۴۹.
۷. همان.
۸. موسوعة عتبات مقدسه، ص ۱۳۸.
۹. جعفر باقر آل‌محبوبه، ماضی النجف و حاضرها، ص ۲۹۷.
۱۰. محسن عبدالصاحب مظفر، مدینه النجف الکبری، ص ۲۱۳.
۱۱. نویسنده مقاله از او با عنوان جهانگرد تعبیر می‌کند، ولی صحیح آن است که آدموند فرمانده نیروهای انگلیسی در انقلاب ۱۹۲۰ بود که با شکست مواجه شد. ماهاتما گاندی نیز چند نامه تند به آدموند کاندلر نوشت.
۱۲. مدینه النجف الکبری، ص ۶۳.
۱۳. همان، ص ۱۷۰.